

BEN BRUMAGNE

HET BOMENBOEK

*Verhalen, weetjes en wilde feiten
over bomen en hun wereld*

Lannoo

GEFASCINEERD DOOR BOMEN

Al van jongs af aan ben ik gefascineerd door bomen. Ik herinner me nog de angst in mijn moeders ogen wanneer ik weer eens in de hoogste boom was geklommen. Met een oerinstinct sprong ik van tak naar tak, tot ik op het punt was dat ik het verst kon kijken, mijn grenzen steeds verleggend. Het was op een vreemde manier een gevoel van veiligheid, daar tien meter hoog in de boom. Een eeuwenoud instinct dat een thuisgevoel gaf, slingerend en springend van tak naar tak.

Het was pas vele jaren later dat ik opnieuw verbinding maakte met bomen. Door te reizen naar verre landen en te trekken door eeuwenoude jungles, wouden en bossen. Door rond te trekken in de redwoods in Californië met sequoia's van wel 100 meter hoog of door het bezoeken van de Tuleboom, een van de oudste en grootste bomen ter wereld in het Mexicaanse Oaxaca, waarvoor je een menselijke ketting van tientallen personen nodig hebt om errond te raken. De natuur drong mijn hart weer langzaam binnen. Na jaren in de stad te zijn opgegroeid, werd ik weer geraakt door de natuur. Het was een herademing om het kind in mezelf te herontdekken.

Wanneer ik later aan een opleiding tot herborist begon en ik leerde over geneeskrachtige planten, bloeide mijn natuurliefde helemaal open. De bloemen van lindebomen kregen slaapverwekkende eigenschappen, eikenschors werd plots een middel om bloed te stelpen en de vlierbessensiroop die mijn oma drinkt wanneer ze zich slecht voelt, maakte van een ordinaire boom, de vlier, plots een boom wiens bloemen en bessen ik jaar na jaar ga oogsten.

Een voor een kwamen planten en bomen tot leven, alsof ik ze voor de allereerste keer zag. De natuur in al haar schoonheid was nog meer dan ik ooit had kunnen dromen. De vruchten, schors of zaden van alledaagse bomen en planten kregen inhoudsstoffen en eigenschappen waarbij ik voordien nooit had stilgestaan. Verhalen van de oude Romeinen, Egyptenaren, Grieken of inheemse volkeren van Amerika toverden statische bomen om in levende wezens. Dat kaneel van een schors komt, kruidnagel eigenlijk ongeopende bloemknoppen zijn, eikels ooit de basisbron van voeding vormden, dat er olie werd gewonnen uit beukennoten, of dat een eik met meer dan vijfhonderd soorten paddenstoelen, dieren en planten een verbinding kan aangaan: het zijn stuk voor stuk verhalen waarvan ik achteroverviel. Het is

een wereld die zich voor velen in geheimzinnige sluiers hult. Het geeft een andere dimensie wanneer je onder een driehonderd jaar oude boom staat, en de omvang van de impact begint te beseffen van een enkele boom, die zijn leven schenkt aan zijn omgeving, die onderdak en voeding biedt aan insecten en vogels en die gedurende honderden jaren een heel ecosysteem in stand houdt.

Bij het bestuderen van paddenstoelen voor mijn vorige boek ben ik beginnen in te zien dat bomen echte levende wezens zijn, in een permanente interactie met hun omgeving. Zo zijn er mycorrhizapaddenstoelen, die in een symbiose met bomen een verbinding kunnen vormen die honderden jaren kan duren. Het zijn paddenstoelen die gedurende de laatste miljoenen jaren een samenwerking zijn aangegaan met verschillende planten- en boomsoorten. Ze wisselen voedingsstoffen en informatie met elkaar uit en werken samen om vijanden of droogte te bestrijden.

Dit boek gaat over bomen met onwaarschijnlijke verhalen, die van de kleinste zaden en noten kunnen uitgroeien tot de grootst mogelijke monumenten van de natuur. We duiken in het ontstaan van bomen en hun verbondenheid met de mens. Eeuwenoude wijsheden en modern onderzoek komen aan bod. Ik leg uit waarom bomen o zo belangrijk zijn voor onze toekomst, in tijden waarin ontbossing dagelijkse kost is. Het gaat over hun oorsprong, groei en samenwerking met andere dieren uit de natuur. Over het creëren van leven en hoe de mens die bomen heeft omarmd en gebruikt om de wereld te veroveren.

Laat je verbazen door bomen die rondom ons groeien, waarbij ik hoop dat je ze op een andere manier bekijkt wanneer je ze aantreft in je eigen tuin, het park om de hoek of in een exotisch land. En wie weet vind je weer de connectie met je innerlijke kind, dat niets liever deed dan in bomen klimmen.

BEN BRUMAGNE

INLEIDING	11
-----------	----

EVOLUTIE VAN BOMEN	12
--------------------	----

Van de eerste planten tot de reuzen van nu, het ordovicium	12
De opkomst van de eerste bomen, het devoon	14
Het tijdperk van de reuzen, het carboon	12
De evolutie van naaldbomen, het mesozoïcum	18
De eerste bloeiers, het krijt	20

BOMEN EN HUN LEVENDE GEMEENSCHAP	22
-------------------------------------	----

Vogels	22
Zoogdieren	24
Insecten	26

BOMEN EN HUN RELATIE TOT PADDENSTOELEN	28
---	----

DE EVOLUTIE EN CHEMISCHE STRATEGIEËN VAN BOMEN	32
---	----

'BOS-SUCCESSIE', HET STAPPENPLAN VAN DE NATUUR	35
Het begint met pioniers	35
Jonge bosvorming	35
Transitie naar volwassen bos	36
Het climaxbos	36
Waar vind je wat?	37
Belangrijke processen: hoe verspreiden bomen zich?	37
Waarom is dit belangrijk?	37
 BOMEN EN DE MENS	 38
Bomen als dragers van cultuur en spiritualiteit	40
Bosbaden, een diepe duik in de helende kracht van bomen	43
 PLEIDOOI	 46
 ENKELE OPMERKELIJKE BOMEN DIE VANDAAG DE DAG ONZE AARDE BEWONEN	 50

BOMEN EN HUN VERHALEN

55

We hebben de verschillende bomen gerangschikt volgens hun plaats in de bos-successie.

PIONIERSSOORTEN 61

♣ Ruwe berk - <i>Betula pendula</i>	62
♣ Schietwilg - <i>Salix alba</i>	74
♣ Sleedoorn - <i>Prunus spinosa</i>	82
♣ Gewone vlier - <i>Sambucus nigra</i>	94
♣ Tweestijlige meidoorn - <i>Crataegus laevigata</i>	108
♣ Europees krentenboompje - <i>Amelanchier ovalis</i>	120
🌲 Grove den - <i>Pinus sylvestris</i>	128

VROEGE TOT - MIDDENSUCCESSIE 137

♣ Hazelaar - <i>Corylus avellana</i>	138
♣ Wilde appel - <i>Malus sylvestris</i>	146
♣ Wilde lijsterbes - <i>Sorbus aucuparia</i>	156
♣ Wilde kers - <i>Prunus avium</i>	166
🌲 Lork - <i>Larix decidua</i>	176
🌲 Douglasspar - <i>Pseudotsuga menziesii</i>	182
🌲 Fijnspar - <i>Picea abies</i>	190

MIDDEN- TOT LATERE SUCCESSIE	198
♣ Zomereik - <i>Quercus robur</i>	200
♣ Tamme kastanje - <i>Castanea sativa mill</i>	222
♣ Beuk - <i>Fagus sylvatica</i>	236
♣ Zomerlinde - <i>Tilia platyphyllos</i>	248
♣ Walnoot - <i>Juglans regia</i>	260
🌲 Taxus - <i>Taxus baccata</i> ☠	272
UITHEEMS	281
♣ Gewone acacia - <i>Robinia pseudoacacia</i>	282
♣ Magnolia - <i>Magnolia spp.</i>	290
♣ Ginkgo - <i>Ginkgo biloba</i>	300
♣ Vijn - <i>Ficus carica</i>	310
INDEX	318
COLOFON	320

Legende

- ♣ loofboom
- 🌲 conifeer
- ☠ giftig, niet eetbaar

A full-page background image of a misty landscape. In the foreground, a river flows through a valley, its surface reflecting the surrounding trees. The banks are covered in dense forest with trees in various shades of autumn, including yellows, oranges, and greens. A thick layer of white mist or fog fills the middle ground, partially obscuring the forest. In the background, rolling green hills are visible under a cloudy, overcast sky. The overall mood is serene and atmospheric.

/01

INLEIDING

het bomenboek

EVOLUTIE VAN BOMEN

VAN DE EERSTE PLANTEN TOT DE REUZEN VAN NU, HET ORDOVICIUM

Om te begrijpen waar bomen vandaan komen, moeten we zo'n 470 miljoen jaar terug in de tijd, naar het ordovicium. Een tijd waarin oceanen bruisten van leven vol vreemde wezens zoals trilobieten en inktvissen met schelpen, maar waar het land nog een verlaten dorre vlakte was. Geen grassen, geen struiken, geen bomen. Je vond er alleen rotsen, zand en een harde wind die over het kale oppervlak raasde. Het was een wereld die nog wachtte op groen. Langzaam, bijna onmerkbaar, begonnen de eerste plantachtigen die zich al in de zee bevonden, voet aan wal te zetten. Het waren geen indrukwekkende reuzen, maar bescheiden pioniers. Eenvoudige, mosachtige organismen die zich vastklampten aan rotsen en de eerste groene vlekken vormden op het verder grauwe landschap.

Deze eerste planten waren eenvoudig, maar ze hadden een ongelooflijke veerkracht. Ze moesten wel, want het leven op het land was hard. Er was geen bodem om in te wortelen, geen dicht regenwoud om beschutting te bieden, geen dieren om zaden te verspreiden. Het was een wereld van extremen: brandende zon overdag, ijzige koude 's nachts, en een atmosfeer die nog maar weinig zuurstof bevatte. Maar deze pioniers hielden moedig vol. Ze ontwikkelden wortelachtige structuren om zich vast te houden aan de rotsen en water op te nemen. Ze creëerden een soort waslaagje om uitdroging te voorkomen. En langzaam, heel langzaam, begonnen ze de wereld om zich heen te veranderen. Door fotosynthese stootten ze nog meer zuurstof uit dan de reeds bestaande zeeplanten en algen. Die zuurstof hoopte zich op in de atmosfeer. Het was het begin van een proces dat uiteindelijk zou leiden tot de lucht die wij nu inademen. Het duurde echter miljoenen jaren voordat de atmosfeer rijk genoeg was aan zuurstof om complexer leven mogelijk te maken. Deze vroege planten waren nog geen bomen,

maar ze legden de basis voor alles wat zou komen. Ze waren de eerste stap in een evolutie die zou leiden tot de reusachtige sequoia's, de majestueuze eiken en de grillige baobabs. Ze waren het begin van een verhaal dat nog steeds doorgaat, een verhaal van groei, verbinding en veerkracht. Deze planten waren niet alleen de eerste bewoners van het land, maar ook de eerste bouwers van de wereld zoals wij die kennen. Ze waren de eerste dromers van een groene aarde. En hun droom? Die is uitgekomen.

DE OPKOMST VAN DE EERSTE BOMEN, HET DEVOON

Zo'n 400 miljoen jaar geleden, tijdens het devoon, begon de aarde langzaam maar zeker te veranderen. De eerste planten hadden hun stempel al gedrukt op het landschap, maar nu was het tijd voor iets groters. Iets monumentaals. Iets wat de wereld voor altijd zou veranderen. De eerste echte bomen.

De grond was nog steeds ruw en onherbergzaam, maar hier en daar werden planten groter, complexer en sterker. Ze strekten zich uit naar de hemel, niet langer tevreden met het leven dicht bij de grond. En plots kwamen ze tevoorschijn, na miljoenen jaren van evolutie. Deze vroege bomen waren pioniers in het vormen van bossen. Ze creëerden schaduw, waardoor de grond onder hen koeler en vochtiger werd. Ze stabiliseerden de bodem met hun wortels, waardoor erosie werd tegengegaan en de grond vruchtbaarder werd. Ze creëerden ook een microklimaat dat gunstig was voor andere planten en dieren. Het was het begin van een revolutie. De bomen zelf waren een wonder van evolutie. Ze vonden nieuwe manieren om water en voedingsstoffen naar hun toppen te transporteren, om stevig genoeg te zijn om rechtop te blijven staan en om zich voort te planten in een wereld zonder insecten of dieren om hun zaden te verspreiden. Dat deden ze met behulp van sporen. Het was een tijd van experimenteren, van vallen en opstaan, van aanpassen en overleven. Het waren nog niet de bomen die we vandaag de dag kennen, maar eerder reusachtige varens zoals *Archaeopteris*, die de basis legden voor de bossen, jungles en wouden van vandaag.

HET TIJDPERK VAN DE REUZEN, HET CARBOON

Het carboon, ongeveer 360 tot 300 miljoen jaar geleden, was een tijdperk van extremen. Een tijd waarin de aarde zich tooide met uitgestrekte moerasbossen, reusachtige bomen en een atmosfeer die bijna onherkenbaar was vergeleken met die van vandaag. Het was de gouden eeuw van de bomen, een periode waarin ze niet alleen groeiden, maar floreerden en de wereld om hen heen vormgaven.

Paardenstaarten, zo groot als moderne bomen, strekten zich uit naar de hemel. Boomvarens met brede, veerachtige bladeren vormden

Voorbeeld van een boomvaren zoals *Archeopteris* er zou hebben uitgezien.

een dicht bladerdak. Deze bomen hadden geen vertakkingen zoals moderne bomen, maar een enkele, kaarsrechte stam die eindigde in een kruin van smalle bladeren. Ze zagen eruit als reusachtige groene zuilen, levende monumenten van een tijdperk dat draaide om groei en expansie. De omstandigheden in het carboon waren ideaal voor bomen. De atmosfeer bevatte veel meer koolstofdioxide dan nu - een broeikasgas dat, samen met het warme vochtige klimaat, zorgde voor een explosie aan plantengroei. Bossen strekten zich uit over hele continenten, en de bomen groeiden niet alleen hoog, maar ook dicht op elkaar. Het was een wereld van groen, een oerwoud zoals de aarde uiteindelijk nooit meer zou zien.

/02

BOMEN EN HUN VERHALEN

het bomenboek

We hebben de verschillende bomen gerangschikt volgens hun plaats in de bos-succesie

PIONIERSOORTEN

Ruwe berk
Schietwilg
Sleedoorn
Gewone vlier
Tweestijlige meidoorn
Europees krentenboompje
Grove Den

VROEGE TOT MIDDEN-SUCCESSIE

Hazelaar
Wilde appel
Wilde lijsterbes
Wilde kers
Lork
Douglasspar
Fijnspar

MIDDEN- TOT LATERE SUCCESSIE

Zomereik
Tamme kastanje
Beuk
Zomerlinde
Walnoot
Taxus

UITHEEMS, VEELAL CULTUUR- OF PARKBOOM

Gewone acacia
Magnolia
Ginkgo
Vijg

PIONIERS- SOORTEN

RUWE BERK

Betula pendula

♣ LOOFBOOM

ENG: (SILVER) BIRCH

FR: BOULEAU

DUITS: BIRKE / HÄNGEBIRKE

FAMILIE: BERKFAMILIE (*BETULACEAE*)

Ook in deze familie: gele berk (*Betula alleghaniensis*), zwarte berk (*Betula nigra*), papierberk (*Betula papyrifera*)

BESCHRIJVING

1. Een inheemse boom die 20 tot 30 meter hoog kan worden en in heel Europa voorkomt, zowel solitair als in gemengde bossen.
2. De bast is witgrijs met donkere horizontale lenticellen (strepen).
3. De bladeren zijn breed ovaal (4-6 cm) met een dubbelgezaagde rand.
4. De berk bloeit in april-mei, met gele mannelijke en groene vrouwelijke katjes aan dezelfde boom.
5. De boom heeft een levensduur van 70 tot 120 jaar.
6. Het is een zeer winterharde boom.

EETBARE DELEN

Jonge blaadjes en het berkensap uit de bast in het vroege voorjaar.

INHOUDSSTOFFEN

Betuline, betulinezuur, tannines, flavonoïden zoals quercetine en kaempferol, fenolen zoals chlorogeenzuur, organische zuren zoals appelzuur en oxaalzuur, suikers en vitamine C.

SMAAK

Niet specifiek, blad smaakt licht naar rozen, wrang, bitter.

BIOLOGISCHE GESCHIEDENIS

De ruwe berk is een boom met een indrukwekkende biologische geschiedenis. Als taaie pionier wist hij zich na de laatste ijstijd snel over Europa en Noord-Azië te verspreiden, waar hij nog altijd een cruciale rol speelt in natuurlijke successieprocessen op verarmde bodems. Zijn aanpassingsvermogen maakt hem tot een ideale kolonist van verstoorde landschappen. Na bosbranden, stormen of menselijke ingrepen is hij vaak de eerste die het braakliggende terrein herovert, zowel in laaglanden als in de subarctische gebieden waar hij soms de enige boomsoort vormt.

Al sinds het paleogeen, zo'n 60 miljoen jaar geleden, maakt het geslacht *Betula* deel uit van onze flora. In België, Nederland en West-Europa verscheen de ruwe berk ruim 7500 jaar geleden, zo getuigen pollen- en zadenanalyses. Zijn succesverhaal is te danken aan een

slimme overlevingsstrategie: lichtgewichtzaden die door de wind kilometers ver worden meegevoerd, een snelle kieming op kale grond en een groeitempo waar concurrenten niet aan kunnen tippen.

Deze berk voelt zich thuis op uiteenlopende bodems, van schrale zandgronden tot vochtige bosranden, maar heeft een voorkeur voor goed gedraineerde, licht zure grond. Met zijn karakteristieke witgrijze, afbladderende bast en sierlijk hangende takken is de ruwe berk een opvallende verschijning in het bos en daardoor zeer gemakkelijk te herkennen. In april en mei tooit hij zich met gele mannelijke en groengele vrouwelijke katjes, die later gevleugelde nootjes vormen.

Ecologisch gezien is de ruwe berk een sleutelsoort. Dankzij symbiose met mycorrhizaschimmels weet hij voedingsstoffen te bemachtigen op arme grond. Tegelijk biedt hij onderdak en voedsel aan talloze insecten, vogels en zoogdieren. Zijn vermogen om kale vlaktes om te toveren tot jonge bossen maakt hem tot een onmisbare schakel in Europese ecosystemen.

ECOLOGIE

Als pioniersboom is de berk een meester in het koloniseren van open plekken. Met zijn snelle groei en licht doorlatende kroon verovert hij braakliggende grond of verstoorde gebieden als eerste. Zijn bladeren, die rijkelijk naar beneden dwarrelen, verrijken de bodem en maken ze minder zuur. Zo creëert hij perfecte voorwaarden voor trager groeiende reuzen zoals eiken, beuken en kastanjes. De berk is als een ecologische wegbereider: hij maakt de grond klaar voor complexere soortenrijke bossen.

Berkenbossen zelf zijn tevens een walhalla voor het dierenleven. In de dichte takken nestelen zich vogels als de gekraagde roodstaart en het zwartkopje, terwijl bladeren en zaden een feestmaal vormen voor bladluizen, rupsen en vlinders, die op hun beurt weer vogels en kleine zoogdieren voeden. Ondergronds vormen berkenwortels een innige samenwerking met mycorrhizaschimmels, zoals de opvallende vliegenzwam en verschillende boleten. Deze schimmels helpen voedingsstoffen op te nemen, terwijl ze zelf suikers uit de boom ontvangen. Wanneer een berk sterft of omwaait, begint zijn belangrijkste rol pas echt. Het dode hout verandert in een bruisende hotspot van biodiversiteit – een thuis voor paddenstoelen, kevers, mieren en talloze andere kleine bewoners die van rottend hout leven. Deze organismen zetten het hout langzaam

om, waardoor voedingsstoffen terugvloeien naar de bodem en de kringloop van het bos in stand blijft.

Berkenzwam (*Fomitopsis betulina*)

De berkenzwam is een alomtegenwoordige paddenstoel die je gemakkelijk kunt herkennen aan de boom waarop hij groeit: de berk. Met zijn typerende uiterlijk op de opvallende witte bast is het nooit lang zoeken voor je een berkenzwam op een boom tegenkomt. Het gebruik van deze paddenstoel gaat al duizenden jaren terug. Het is de ijsmummie Ötzi die ons de eerste inzage gaf in het mogelijke gebruik van de paddenstoel als medicijn. De vruchten bevatten namelijk agarinezuur en giftige harsen, die in die tijd waarschijnlijk de enige remedie waren tegen *Trichuris trichiura*, een darmparasiet die werd aangetroffen in de inhoud van de darmen van Ötzi. De eerste schriftelijke bronnen over het gebruik van de paddenstoel komen uit China, uit het eerste kruidenboek *Shen Nong Ben Cao Jing*, dat dateert van het begin van onze jaartelling. Hedendaags onderzoek bevestigt de oude geneeskrachtige gebruiken. Verschillende studies wijzen op de ontstekingsremmende, antibacteriële, antiparasitaire, antivirale, immunomodulerende en neuroprotectieve eigenschappen van de berkenzwam. Wanneer je in een overlevingssituatie in de natuur belandt, kun je de

Berkenzwam (*Fomitopsis betulina*)

onderkant van de berkenzwam gebruiken als antibacterieel en ontstekingsremmend middel. De jonge witte en vochtige laag van de paddenstoel kan dan dienen als een natuurlijke pleister. Hoewel berkenzwammen parasieten zijn, spelen ze een belangrijke rol in het ecosysteem. Ze dragen bij aan het afbreken van dode bomen en recyclen voedingsstoffen, die ze teruggeven aan de bodem. Berkenzwammen hebben een buitengewoon lange levensduur. Sommigen kunnen wel tientallen jaren oud worden, waarbij ze geleidelijk groeien en zich aanpassen aan hun omgeving. Dit moet niet worden verward met de levensduur van de vrucht of paddenstoel zelf, die slechts één jaar bedraagt.

Gewone berkenboleet (*Leccinum scabrum*)

De gewone berkenboleet (*Leccinum scabrum*) is een mycorrhiza-paddenstoel die, zoals de naam al aangeeft, vooral gedijt in de buurt van berkenbomen, hoewel hij ook in naaldbossen kan worden aangetroffen, waar hij een symbiotische relatie aangaat met naaldbomen zoals sparren en dennen. Deze paddenstoel komt veel voor in bossen en heidegebieden, vooral op droge, zure zandgronden, en is algemeen voorkomend van juni tot november. Een handige tip om deze paddenstoel te vinden is om te zoeken naar vliegenzwammen (*Amanita muscaria*), die vaak in dezelfde omgeving en op hetzelfde moment groeien, of naar

Gewone berkenboleet (*Leccinum scabrum*)

berkenbomen, die gemakkelijk te herkennen zijn aan hun opvallende witte schors. De gewone berkenboleet vormt een symbiotische relatie met bomen, waarbij hij mycorrhizale netwerken vormt met de wortels van berken. Deze samenwerking is gunstig voor zowel de paddenstoel als de boom, omdat ze voedingsstoffen uitwisselt en de gezondheid van beiden bevordert. Hoewel hij een voorkeur heeft voor berken, kan hij ook samenwerken met naaldbomen zoals sparren en dennen, wat zijn ecologische rol in diverse bosgebieden versterkt.

Berkenweerschijnzwam (*Inonotus obliquus*)

De berkenweerschijnzwam (*Inonotus obliquus* of *Fuscoporia obliqua*), ook bekend als chaga, is een meerjarige parasitaire paddenstoel die vrijwel uitsluitend op berken groeit, hoewel uitzonderlijk ook andere loofbomen als gastheer kunnen optreden. Het zichtbare deel van de zwam is geen vruchtlichaam, maar een compacte massa myceliumdraden die lijkt op een verkoold stuk hout, met afmetingen van 4 tot 40 centimeter in diameter en 10 tot 15 centimeter in dikte. De berkenweerschijnzwam heeft een gebarsten oppervlak en de binnenkant varieert van geel tot bruin, met een kurkachtige textuur. Deze paddenstoel komt vooral voor in de regio's van het hoge noorden, zoals Siberië, Noord-Europa en Noord-Amerika, en is zeldzaam op lagere breedtegraden in West- en Zuid-Europa, Azië, Japan en Korea. Hij is het hele jaar door aanwezig en groeit zeer langzaam.

Berkenweerschijnzwam (*Inonotus obliquus*)

De berkenweerschijnzwam wordt al sinds de 16de eeuw gebruikt als volksgeneesmiddel in Rusland, Siberië en sommige westerse landen. Tegenwoordig staat hij bekend onder de naam chaga, afgeleid van het Russische чaгa (uitgesproken als ‘tsjah-ga’), en wordt hij gepromoot als een alternatief voor koffie, met tal van gezondheidsvoordelen, zoals het versterken van het immuunsysteem en een antioxidatieve werking. Traditioneel wordt chaga geraspt tot een fijn poeder en gebruikt om een drank te zetten die lijkt op koffie of thee. De Russische naam van de schimmel, чaгa, čaga, is op zijn beurt afgeleid van het woord voor ‘paddenstoel’, тшак, tšak, in het Komi, de taal die gesproken wordt door de inheemse volkeren in het Kamarivierbekken, ten westen van het Oeralgebergte. Geïnficeerde bomen kunnen vele jaren groeien zonder opvallende symptomen van achteruitgang te vertonen, waarbij de schimmelinfectie meestal door stamverwondingen binnendringt en externe steriele kegels zich in een later stadium manifesteren. De berkenweerschijnzwam is niet culinair te gebruiken, maar wordt vooral gewaardeerd om zijn medicinale eigenschappen en unieke, koffieachtige smaak.

ALGEMEEN

In de jaren 1960, toen de autosnelweg tussen Brussel en Leuven werd aangelegd, sneuvelde er heel wat natuur. Mijn grootmoeder, een vrouw met een sterke band met de natuur, besloot samen met haar kinderen vanuit Leefdaal een wandeling te maken naar de ring, waar de aanleg van de snelweg in volle gang was. Onderweg kwamen ze een jonge berkenboom tegen en zonder aarzelen besloten mijn grootmoeder en de kinderen de boom mee te nemen naar huis. Met z’n allen droegen ze de berk, zijn wortels voorzichtig ingepakt, terug naar Leefdaal. Dit verhaal vertelde oma meerdere keren, zoals al haar verhalen, waarbij ze met de vier kinderen kilometers wandelde met de boom. Eenmaal thuis plantten ze de boom voor het huis van mijn tante, waar hij sindsdien is blijven staan. Nu, meer dan vijftig jaar later, staat die berk nog altijd trots voor het huis. In mijn ogen is hij uitgegroeid tot een symbool van de kracht en het doorzettingsvermogen van onze familie. Elke keer wanneer ik langs de boom loop, denk ik aan mijn grootmoeder, mijn vader en tantes die de boom destijds hebben gered.

De berk is door zijn vroege verschijning in de lente een typische lenteboom, die symbool staat voor het eerste leven na een barre winter, vooral in de koude streken van het noorden. Een bijzondere stof in de berkenbast, betuline, heeft door de eeuwen heen op uiteenlopende manieren een rol gespeeld in het dagelijkse leven. Al in de steentijd werd berkenteer geproduceerd door berkenschors zonder zuurstof te verhitten, een proces dat destillatie wordt genoemd. Het resultaat was een plakkerige substantie, bekend als berkenteer of berkenpek, wat als lijm diende om vuurstenen werktuigen zoals pijlpunten en speren aan houten schachten te bevestigen. Deze techniek gaat terug tot de laatste ijstijd, zo'n 50.000 jaar geleden, en werd zelfs door neanderthalers toegepast. De productiemethoden varieerden van simpele kuilen tot ingenieuze constructies. De veelzijdigheid van berkenschors kwam tot uiting in talloze toepassingen. Dankzij de flexibiliteit, duurzaamheid en waterafstotende eigenschappen, grotendeels te danken aan betuline, was het materiaal ideaal voor het maken van kano's, bakjes, potjes, isolatiemateriaal, kleding en schoeisel. Bovendien werd de schors gebruikt om materialen waterdicht te maken en te conserveren. Zo pasten de Noormannen en andere volkeren die techniek toe om hun schepen te beschermen tegen water en rotting. Berkenteer werd ook gebruikt in de leerbewerking. Het maakte leer niet alleen waterdicht maar beschermde het ook tegen insecten. Dit resulteerde in juchtleer, een hoogwaardig product dat vooral in Rusland werd vervaardigd. Juchtleer, ook wel yuftleer genoemd, was een belangrijk exportproduct in de 17de en 18de eeuw. Het werd gemaakt van kalfs- of runderhuid en werd tijdens het looiproces behandeld met berkenteer, waardoor het leer buitengewoon waterbestendig, stevig en soepel werd. De karakteristieke geur van het leer werd als aangenaam ervaren. Door zijn weerstand tegen vocht en rot was juchtleer perfect voor schoenen, zadels, laarzen, koffers, tassen en zelfs onderdelen van watermolens en boten. Het was zo gewild dat het een van Ruslands belangrijkste exportproducten werd, met een levendige handel naar West-Europa.

Naast praktische toepassingen speelde berkenschors ook een rol in de geschiedenis van het schrift. In Rusland werden teksten geschreven op stukken schors, dankzij de gladde en buigzame eigenschappen van de bast. Deze historische documenten, vaak privébrieven, administratieve aantekeningen of zelfs literaire fragmenten, werden met een

scherp voorwerp in de bast gekrast. De oudste bekende voorbeelden komen uit het oude India, maar ook in Rusland, vooral in Novgorod, zijn duizenden middeleeuwse berkenbastteksten gevonden. Ze bieden een unieke blik in het dagelijkse leven, de taal en de cultuur van die tijd. Door het hoge gehalte aan betuline is berkenschors uitzonderlijk brandbaar, zelfs als het nat is. In de Russische folklore gold de berk daarom als de bron van licht, wat niet verwonderlijk is gezien de boom eeuwenlang werd gebruikt om vuur mee te maken. Fijne schilfers van de schors vatten al bij een enkele vonk direct vlam, wat de berk tot de ultieme natuurlijke vuurstarter maakt. Ook tonderzwammen, die op berken groeien, werden sinds mensenheugenis gebruikt om vuur aan te maken, te bewaren en te vervoeren.

IN DE KEUKEN

Berkensap heeft een rijke geschiedenis als traditionele drank en geneeskrachtig middel in Rusland, de Baltische staten, Scandinavië, Polen, Wit-Rusland en Oekraïne. Het sap wordt gewonnen in het vroege voorjaar, wanneer de grond net ontdooit en de berk grote hoeveelheden vocht via de stam opzuigt. In deze periode is de sapstroom het rijkst, vooral in gebieden waar de grond in de winter bevroest. Volgens de traditionele natuurgeneeskunde werd berkensap gebruikt als detoxkuur, om het lichaam te zuiveren van gifstoffen en energie te geven voor het nieuwe jaar. Het werd ingezet bij darmklachten, spieren gewrichtspijn, gewichtsverlies en slaapstoornissen. In sommige culturen, zoals in Tsjechië, werd het sap zelfs als vruchtbaarheidsmiddel beschouwd.

Vandaag de dag wordt berkensap nog steeds gewaardeerd om zijn lichtzoete smaak en gezondheidsvoordelen. Het wordt zowel vers als geconserveerd gedronken. Vers sap smaakt als lichtzoet water, terwijl gefermenteerd sap iets zuurder is en soms bubbels bevat. In de moderne natuurgeneeskunde wordt berkensap gebruikt als onderdeel van detoxkuren, om het lichaam te reinigen en de stofwisseling te ondersteunen. Het sap wordt ook aangeprezen als bron van mineralen, zoals kalium, calcium en magnesium, en bevat natuurlijke suikers en antioxidanten. In sommige landen is berkensap nog steeds een populaire seizoensdrank, die vooral in het voorjaar wordt gewonnen en gedronken.

Hoe tap je berkensap?

Berkensap tap je in het voorjaar, nog voor de eerste blaadjes aan de boom verschijnen. Zoek een stevige, laaghangende twijg, knip het uiteinde af en bevestig een fles aan de tak. Wordt het sap troebel, dan ben je te laat in het seizoen en is het niet meer geschikt om te drinken.

(GEVAARLIJKE) LOOKALIKES

Geen te vermelden.

WWW.FORESTTOPLATE.COM

Helemaal geprikkeld door wildplukken? Ontdek onze verschillende opleidingen en workshops op www.foresttoplate.com! Je vindt er verschillende activiteiten, een toegankelijk onlinelespakket, maar ook een intensief leertraject bij ons in de Ardennen.

WWW.LANNOO.COM

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

TEKST: Ben Brumagne

FOTOGRAFIE: Quinten Prinsen, Shutterstock

GRAFISCHE VORMGEVING: Katrien Van De Steene – Whitespray

Als u opmerkingen of vragen heeft, kunt u contact opnemen met onze redactie: redactielifestyle@lannoo.com

© Ben Brumagne en Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2026

D/2026/45/125 – NUR 420-429

ISBN: 978 90 599 6145 6

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.